

YAHUDİLİK I

Dr. M. Hadi TEZOKUR

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-7795-08-1

Kitap Adı

Yahudilik I

Yazar

Dr. M. Hadi TEZOKUR

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

REL058020

DOI

10.37609/akya.461

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

MESCİDİ AKSA VE AĞLAMA DUVARI

**“Şema Israel, Adonai Eloheynu, Adonai Ehad Dinle Yisrael; Ad...
Tanrı’mızdır, Tanrı Tek’tir.**

(İkiyüz kırkbeş kelimelik Şema duasının başı)

KISALTMALAR:

ADPB:	Authorized Daily Prayer Book
age:	adı geçen eser
agm.:	adı geçen makale
Ber:	Berakhot
C:	Cilt
Çık.:	Çıkış
EJ. :	Encyclopaedia Judaica
Lev. :	Levililer
Mar. :	Markos
Mat. :	Matta
OH. :	Orach Chayim
Say. :	Sayılar
Şab. :	Şabat
Şul Ar. :	Şulhan Aruh
Tek. :	Tekvin
Tes. :	Tesniye

ÖNSÖZ

Dinler harikulade ve karmaşık bir yolculuğa sahiptir. Onların bazıları inanç bazıları ise amel ağırlıklıdır. Yahudilik de uzun ve esrarengiz bir yolculuğa, zengin bir tarihe, güçlü bir kitap koleksiyonuna sahip olup amel ağırlıklıdır. Sinagogun ibadeti olarak Rabinik Yahudiliğin özet ve doğru olarak Yahudi halkının geleneklerini ve mirası temel emirlerinin herhangi bir sonucunun aksedilmesinde başarılı olup olmadığı şüphelidir. Yahudi ibadet yaşamı ne bir vakum içinde ne ruhsal bir boşluk içinde muvaffak olmuştur. Bütün dinlerde olduğu gibi dini yaşam ihtiyaçlarına bir yanıt olarak gelişmiş ve dinî yaşamın çerçevesinde büyümüştür. Her ne kadar bu Yahudilik üzerinde sadece akademik bir konu olarak başlamış olsam da benim tasavvur ettiğimden daha fazlasını ne kadar çok insanın üstlenmiş olduğunu görmem uzun sürmedi. Ancak bu kitabın benim hayatım üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemeliyim. Ben her müminin ister Müslüman ister Yahudi ister başka bir din müntesibi olsun, gönlünün dilediği gibi coşku ile ibadetini yapmasını, inandığı Tanrı ile onu görüyormuşçasına hatta bir arkadaş, bir dost gibi konuşmasından yanayım. İçimdeki coşku bunun daha doğru daha katıksız olduğunu söylüyor. Yahudi nasıl dua eder, Müslüman nasıl ibadet eder, Hindu nasıl yakarır? Hepsi de ayrı bir merak konusudur. Burada Yahudilerdeki ibadet anlayışı üzerinde dururken mezhep farklılıkları üzerinde durmadık, hepsini ulaşabildiğimiz ölçüde dile getirmeye çalıştık. Bir Müslüman gözü ile Yahudilikte ibadetin nasıl olduğunu anlama girişimi ilginç olabilir diye düşündüm. Ben onlardan değilim ama çoğu insanlarımızın özelliğindendir ki geçmişte dinleri karşılaştırırken genellikle onlar arasındaki farklılıkları dile getirmek, birbirleriyle çelişen yönlerde odaklaşmaya aralarındaki uzaklığın ne kadar da fazla olduğunu vurgulamaya eğilimlidir. Hâlbuki çok yakın geçmişte anlamaya başladık ki Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam İbrahimî dini mirasa sahip olup ortak unsurlara ve ortak köklere sahiptir. Tek Tanrı inanışında Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam monoteist dinlerdir. Özellikle İslam ve Yahudilik Tanrı'nın birliği üzerine vurgu yapar. İnsanî anlayışta da her üç dinde de insan yeryüzünde yaratılmış varlıkların en kutsalı ve en yücesidir. Hatta öbür dinlerde bile insanın öylesi özellikleri yok mudur? Yahudiliğin belki de önemli bir özelliği âdetlere, icraya toplumsal yaşamlarında çok yer vermeleridir. Yani gelenekler Yahudi yaşamı için ayırıcı bir noktadır. Çok iyi bilinen bir ifade vardır: Yahudilik bir eylem dini, Hristiyanlık ise bir amentü dinidir.

1. Tanrı hakkındaki inanışlarında Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam monoteist olup onlar tek Tanrı'ya iman ederler. İslam ve Yahudilik Tanrı'nın tekliğine ve benzersiz olduğuna çok güçlü biçimde vurgu yapmış; Hristiyanların Tanrı anlayışları onlar birde üç olan teslis inanışını doktrinleştirdiği için yanlış anlaşılmıştır. Onlara göre bu monoteizmin inkârı değil; ilahî varlığın karmaşıklığının müsbet anlamda ifadesidir. Tanrı bütün canlıları umursar. İradesine göre doğru ve iyi olabilelim diye iyi varlıklar olmamızı arzular. Bunun için bize rehber olacak kurallar tahsis etmiş, merhamet sahibi olduğu için de inayetiyle yapmak zorunda olduklarımız için güç ve dayanıklılık vermiştir.
2. Bu üç din de insanların yeryüzünün en yüksek varlıkları olarak yaratıldıklarına inanır. Tanrı insanı hem tür hem birey olarak gelişmeye uygun hem iyilik hem kötülük kabiliyetine sahip olarak yaratmıştır. İnsan kendini iyilik, doğruluk ve sevgi içinde yetiştirirse Tanrı'nın planladığı salih insan profili ile örtüşür. Eğer insan özgürlüğünü kötüye kullanır diğer insanlara, kendine ve çevreye zarar verirse Tanrı'nın planına karşı gelmiş ve kötü iş yapmış olur. Her insan Tanrı'nın yardımıyla kötülüklerden dönebilir, pişmanlık duyup iyi işler işleyebilir. İnsan, Tanrı'ya bağlı olmakla, O'na hamd etmekle ve O'na itaat etmekle mükelleftir.
3. Geçmişin olup bitmesi şu anın oluşu herhangi bir zorluk olmadan oluyorsa gelecek te bir gün gelecektir. Tanrı, kötülüğe galip gelen iyi insanlar için cennet hazırlamıştır. Bu gelecek Tanrı'nın sevgisiyle dolu olan herkes için bir mutluluk ve Tanrı'nın karşı konamaz bir kuralı olarak gelecektir.
4. İbrahimî dinler Tanrı ve insanın birbiriyle ilişki içinde olduğuna inanır. Tanrı insanlarla peygamberleri aracılığıyla ve vahiyle irtibat kurar. Bu irtibat bilgileri vahiyler kutsal kitaplarda rapor edilmiştir. Üç dinin kutsal kitapları özdeş olmamasına karşın İncil'deki ve Kur'an'daki Tanrı ile ilgili salt gerçek varlık bilgisi Tora'daki salt varlık bilgisi ile paraleldir. Kutsal Kitaplar bu yüzden saygı ile karşılanmayı hak etmektedir. Üç dinin her biri sadece tek bir kutsal kitap yazmasına dayanmazken Eski ve Yeni Ahid'den meydana gelen Yahudiliğin anahtar kutsal kitabı Tora, Hristiyanlığın anahtar kutsal kitabı İncil'dir. İslam'ın anahtar kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Tanrı'nın kutsal öğretilerini okumak, onları dinlemek dua ile niyazla ve âminlerle onu tasdik etmek insanların görevidir.
5. Tanrının Rehberliği: Tanrı, insanı her üç dinde de davranışları için rehbersiz bırakmanın insanlık âlemini öldürmek gibi olduğunu söyler. Benzer şekilde hırsızlığı yasaklar ve yalandan kaçınmamızı ister. Her insana özellikle dullara, yetimlere ve fakirlere yardım etmeyi emreder. Her üç din de şu altın kurala vardır: "Kendin için istediğini baskası için de iste." Üç din de tevazuyu, hoş-

görüü, onuru ve Tanrı'nın iradesine teslim olmayı ister. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerde de büyük benzerlikler bulunur.

Günümüzde Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar sadece bir arada birlikte barış içinde yaşamak için değil aynı zamanda dindar insanlar olarak birbirlerinin neye inandıklarını, neye ibadet ettiklerini bilmek de istiyorlar. Bu bağlamda dinler arası diyalog sadece teologlar, dindar insanlar değil aynı zamanda sekülerist insanlar arasında da gelişmiştir.

Dağdağalı ve kargaşalı şu çağda ibadet konusunda yazacak kişinin iyi bir nedeni olmalıdır diyor William Adams Brown bir kitabında. Sadece bu işin önemini vurgulamak için iki sebebim var: İbadet konusunda henüz kendisi için ortaya çıkmamış bazı şeyleri kişinin öğrenme olanağını elde etmesi, diğer bir neden de gündelik yaşamın telaşı ve kafa karışıklığı içinde her nasılsa kaybetmiş olduğu şeyleri yeniden keşfetmesine zemin hazırlamaktır. Büyük gerçeklerle her türlü ilişkimizde hep yeni bir şeylerle karşılaşmış gibi oluruz. Şükran için eğer hiçbir şey yoksa bile en büyük gerçeklerle ilişkide bulunmak da ibadettir. Dua ve ibadet Tanrı'nın huzurunda olmanın adıdır. İstekli bir şekilde onun zorlukları hususunda hassas olmayan ve temanın büyüklüğünün bilincini taşımayan biri uygun bir şeyler yazamaz. Ruhsallığı elde etmek için kişi açgözlülüğten kendini alıkoymalı, kendini dinginliğe emanet etmelidir. Acele etmek her şey için geçerli olsa bile dua için geçerli değildir. Fakat meşguliyetimiz esnasında enerjiye ait çağ kayıp bir sanat olarak görünür.

Bütün bunların ışığında Yahudilerin ibadet dünyalarına eğilmek, onların nasıl dua ettiklerini, nasıl namaz kıldıklarını, nasıl abdest aldıklarını, sadakalarını nasıl değerlendirdiklerini, hac ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirdiklerini bilmek Yahudi olmayan din müntesibi insanlar için de faydalı olabilir. Her şeyi kuşatan ve mutlak aşkın varlık ile karşılaşan insan, O'na sevgi, korku ve yakarı ile bağlanır. Bu bağlılık onu, sınırları belli bir alanda dinsel yaşayışa uyma zorunluluğuna götürür. Din, salt anlamda Tanrı'ya inanma ve Tanrı'ya ibadet etme olduğuna göre onu inanç ve ibadet sistemi ile değerlendirmek zorundayız. İbadet hareketlerini günlük, haftalık, mevsimlik ve yıllık dönüşümler hâlinde gerçekleştğini görmekteyiz. Tanrı'ya kanlı, kansız, gerçek ya da sembolik takdimelerin yanı sıra kâhinlerin önderliğinde yakarılar, hamd, şükran ve medh ilahilerinin sunulması, O'nun adına ayin ve törenlerin yapılması O'nun yakınlığını elde etme amacını taşımaktadır. İbadet ilkel dinlerden ilahî dinlere kadar bütün dinlerde bir fenomen olarak varlığını bütün canlılığıyla sürdürmektedir. Bizim neslin dinî yaşamında göze çarpan gerçeklerden biri ibadet yaşamında bir düşüşün olmasıdır. Bu düşüş bazı durumlarda kendinin bütünüyle cemaati terk etmesiyle; aile içinde ibadetin gittikçe kesilmesiyle gösterebilir. Dinin prensiplerine samimiyetle inanan ve iba-

dethanelerin hâlâ aktif destekçileri olmaya devam eden kişilerin yaşamlarında da kişisel bağıllık alışkanlığı bozulmuştur. Fakat onlar çağdaş dinî tecrübenin öz yapısı üzerine dökülen meseleleri dolaylı olarak anlattığı için -dinler tarihinde bu alışkanlıkların değişimi ile doludur- bu şeyler kendi hatıraları için o kadar çok önemli değildir, der S. Schechter.

Yahudilikte de durum böyledir. Hatta Yahudilik için ibadetin daha ağırlıklı olduğunu söylememiz mümkündür. Yahudilik bir eylem, Hristiyanlık ise bir amentü dinidir demiştik. Tanrı'nın tespit ettiği kurallar bütünü kabul edilen To-ra'ya uymanın en büyük ibadet olduğunu göstermeye çalışacağımız bu çalışma aslında bir dizi çalışmamızın ilkinin oluşturmaktadır. Yahudilikte ibadet anlayışını irdelemeye çalıştığımız bu ilk kitabımız, bir giriş ve beş bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde konunun seçilmesi, işlenmesinde takip edilen metod üzerinde durulmuş, Yahudi ibadetinin daha iyi anlaşılabilmesi özellikle aynı coğrafi bölgedeki diğer dinlerin, ibadet ve duaları hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Yahudilerde ibadet üzerinde durularak, onların ibadet, ibadet yerleri ve ibadete hazırlıkla ilgili abdest, mikveh, boy abdesti gibi konular hakkında bilgi sunulmuştur. Bu bölümde ayrıca Yahudi ibadetinde çok önemli bir yeri olup uzun süre ibadetlerin merkezinde yer alan Süleyman Mabedi'nin M.S. 70 yılında tamamen tahrip edildikten sonra ona bağlı ibadetlerin yapılamaması ile mabedin yerini alan sinagog üzerinde durulmuş ve ibadetlerin yapıldığı ve bir diaspora ürünü olan sinagogun fonksiyonlarına temas edilmiştir. İkinci bölüm Şabat'a ayrılmıştır. Yahudilikte oruç üçüncü bölümde, hac dördüncü bölümde sadaka da son bölümde işlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda bir sonuç ve değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada dipnotlarda referans gösterilen kaynaklar, ilk geçtikleri yerde ayrıntılı olarak verilmiş, daha sonraki dipnotlarda ise yazarın sadece soyadı verilmiştir. Dinler tarihi alanında bana eleştirileri ile katkıda bulunan bütün hocalarıma minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

M. Hadi TEZOKUR 2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR:	iv
GİRİŞ	1
1. Konunun Amacı ve Metodu Üzerine:.....	1
İbadet Esasları	3
İbadet:	3
Dua:	8
Mabed:	9
Kurban:	10
 BÖLÜM 1	
I – İBADET VE DUA	13
Doğumdan Ölüme:	13
Doğum:	13
Brit Mila.....	13
Pidyon Ha-Ben.....	14
Ritüel Arınma:	17
Evlilik:	18
Nişan:	20
Evlilik Töreni.....	20
Reform Ve Sorumluluk Değişiklikleri.....	20
A– Yahudilikte İbadete Hazırlık.....	21
1) Maddî Temizlik (Abdest)	21
2) Manevi Temizlik	36
B) Yahudilikte İbadet Kıyafetleri:	40
Tallit	40
Tsitsit.....	41
Tsitsitlerin Şekli Ve Anlamı	42

Kipa	43
Tefillin.....	44
C) Yahudi İbadetlerinde Duanın Yeri	48
Duanın Anlamı	50
İbadetlerde Okunan Dualar.....	51
Şema:	51
Amida	58
Pesuke De Zimra:	62
Tahanun:	62
Aşre:	63
Avinu Malkenu:	63
Vehu Rahum:	63
Kadiş:	64
Alenu Leşabeah:	66
Halel:	67
Al Het:	67
Günlük Dualar	67
Şahrit (Sabah Duası):	67
Minha (Öğle Sonu Duası):	68
Arvit (Ma'ariv-Akşam Duası):	68
Musaf:	70
Musaf Duaları:	70
Neila.....	71
Özel Hâllerde Yapılan Dualar	71
Takdis Duaları:	72
Tanrı'nın Huzurunda Takdis Duası:.....	73
Yahudilikte Dua Etme Nedenleri	78
Sinagog Ve Dua İlişkisi	80
Sinagog Dönemi:	80
Sinagoga Ritüel Parçalar.....	82
Yahudi Olmayanların Sinagog Ziyareti:	83

Sinagogların Kullanılışı:	84
Sinagoglarda Kadınların Görevleri:	87
Yahudilerde Tapınak Döneminden Kalan Batı Duvarı	88
Batı Duvarı Niçin Önemlidir?	88
Yahudi İbadetinin Yapılış Şekline Dair:	94
Dizleri Bükme:	95
Secde Etme:	95
Elleri Açmak:	95
Dizlerin Arasına Yüzün Konması:	95
Yahudilikte Din Hizmetleri.....	96
Kohen:	96
Levililer:	97
Haham:	97
Hazan.....	98
Şamas:	99
Günah Keçisi:	99
Yahudi Dua Kitapları:	100
Sidur: (Seder Tefila)	101
Mahzor:	103
Kişisel Dualar:	104

BÖLÜM 2

YAHUDİLİKTE TEMEL İBADET: ŞABAT105

A. Yahudilikte Şabat'ın Anlamı.....	105
-------------------------------------	-----

BÖLÜM 3

ORUÇ125

1. Giriş	149
----------------	-----

BÖLÜM 4

HAC	149
2. Hac festivalleri:	153
3. Haccın Tanımı	154
4. Ziyareti Yapılan Diğer Kutsal Yerler	154
5. Yahudilikte Hac Yapamayacak Olanlar:	156
6. Yahudilikte Tarihî Haclar	156
Pesah Bayramı	161

BÖLÜM 5

YAHUDİLİKTE SADAKA.....	175
3. Yahudilikte Sadaka Vermenin Kuralları ve Aşamaları.....	192
C. Yahudilikte Sadaka ile ilgili kurallar:	199

SONUÇ	203
--------------------	------------

KAYNAKÇA.....	207
----------------------	------------

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Gabriyel, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesinin Tarihçesi, İstanbul, 1999.
- ALALU, Suzan – Arditi, Clara – Asayas, Eda ve diğ., Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul, 1996,
- ARIEL, David S., What Do Jews Believe? /The Jewish Faith Examined (London: Rider, 1996).
- AYDIN, Mehmet, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2008.
- BESALEL, Yusuf, Yahudilik Ansiklopedisi, c.1,2,3, İstanbul, 2002.
- BİRNBAUM, Philip, A book of Jewish Concepts, Hebrew Publishing Co., New York, 1964.
- BRAUDE, William G., The Midrash on Psalms, New Haven, 1959, 1:498.
- BROWN, William Adams, The Life of Prayer in a World of Science, New York, 1928.
- ÇELEBİ, Ahmet, Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, (çev: Ahmet M. Büyükcınar- Ömer Faruk Harman), İstanbul, 1978.
- DUMORTİER, Brigitte, Dinler Atlası, İnançlar, İbadetler ve Ülkeler, (Çev. Özgür Adadağ), NTV yay., 2007.
- DONIN, Hayim Halevy, “The Sabbath: The Cycle of the Week”, s.71 Religion in Human Culture, The Jewish Tradition World Religious Curriculum Development CenterMinneapolis, Minnesota, 1978.
- DONİN, Hayim. Halevy, To Pray as a Jew: A Guide to the Prayer Book and the Synagogue Service, NY: Basic Books, 1991.
- ELİACH, Yaffa, Hasidic Tales of the Holocaust, Vintage Books, New York, 1988.
- Encyclopedia of Religion (C.01-14), Gale, 2005. PDF.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, Osmanlı Devleti’nde Yahudiler, Ank, 2003.
- EPSTEİN, Rabi Isidore, Soncino Talmud, 27 cilt, Londra, 1948.
- FARSİ, Musa, Tora, Bereşit, İstanbul, 2002, Gözlem Yay. C.1.
- FERM, Vergilius, An Encyclopedia of Religion, New York, 1945.
- FINKELSTEİN, Louis The Jewish Religion: Its beliefs and Practices,
- FROMN, Erich, Rüyalar, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi) (Çev. A.A.– K.H. Ökten), İst., 1990.
- GABİROL, S. Ibn, Selected Religious Poems, çev. Israel Zangwill Philadelphia, 1923.
- GARAUDY, Roger, Entegrizm, Kültürel İntihar, İstanbul, 2000.
- GAZFİEL, Evelyn, The Service of the Heart. North Hollywood, Calif., Wilshire Book Co. 1958,
- GEFFEN, Rela M., Celebration & Renewal Rites of Passage in Judaism, Jerusalem, 1993.
- GÜÇ, Ahmet, Dinlerde Mabede ve İbadet, İstanbul, 2005.
- GÜRKAN, Salime Leylâ, Yahudilik’te Şabat (Sebt) Kökeni, İlgili İnanç Ve Uygulamalar, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994.
- FİRESTONE, Reuve, Yahudiliği Anlamak İbrahim’in/Avraam’ın Çocukları, (çev: Çağlayan Erendağ-Levent Kartal), İstanbul, 2004.
- HASAN, Cafer Hadi El Yehud El Hasidim, Beyrut, 1994.
- HERTZ, Joseph H., The Authorised Daily Prayer Book, New York, 1965.

- ISSERMAN, Ferdinand M., *This Is Judaism*, New York, 1944.
- JACOBS, Louis, *What does Judaism say about?* New York, 1973.
- The Jewish Religion A Companion*, Oxford University Press, 1995.
- KILIÇ, Sadık, *Kuran'da Günah Kavramı*, Hibas Yayınevi, Konya 1984.
- Kitabı Mukaddes Şirketi, Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma)*, İstanbul, 2003.
- KLEİN, Isaac, "Family Purity (II): The Miqveh", *A Guide to Jewish Religious Practice*, New York, 1979.
- KOSOFSKY, Scott-Martin; *The Book Of Customs (A Complete Handbook for the Jewish Year)*, Venice, 1593.
- LAMM, Norman, *The Shema: Spirituality and Law in Judaism as exemplified in the Shema, the most important Passage in the Tora*, Yeruşalem, 5758-1998.
- LANGE, Nicholas De, *An Introduction to Judaism*, England, 2000.
- MILLGRAM, Abraham E., *Jewish Worship*, The Jewish Publication Society of America Philadelphia, 1971.
- MORRISON, Martha A. -Stephen F. Brown, *World Religions Judaism*, Chelsea House, 2009.
- NASRULLAH, Yusuf, *El-Kenzul-Mersud fi Kavaid El Talmud*, Beyrut, 1999.
- NEUSNER, Jacob, Alan J. Avery-Peck, *The Routledge Dictionary of Judaism*; New York, 2004.
- NORMAN, Solomon, *Judaism: A Very Short Introduction*, Oxford, 2000.
- ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul, 1966.
- ÖZEN, Adem, *Yahudilikte İbadet*, İstanbul, 2001.
- RUNZO J. - Martin, N.M.; *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı; (Çev. Gamze Varım)*, İstanbul 2003.
- SCHAUSS, Hayyim, *The Jewish Festivals. (Çev. Samuel Jaffe)* USA, 1938.
- SCHECHTER, Solomon, *Studies in Judaism*, 1.ser. (Philadelphia, 1911).
- SIMPSON, Grunfeld, *The Sabbath*, New York, 1959.
- İbrani Din Bilgisi (Özetler)*, Ahmet Sait Matbası, İstanbul, 1966.
- SHARON, Moshe Sevilla, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Kudüs, 1981.
- SHERBOK, Dan Cohn, *Judaism*, London, 1999.
- SZWAJGER, Adina Blady, *I Remembered Nothing More*, (çev. T. Darowska and D. Stok), New York, 1990.
- TEZOKUR, M. Hadi, *Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi, Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)*, Ankara, 2012.
- TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1988.
- UNTERMAN, Isaac, *The Jewish Holidays*, New York, 5711-1950.
- VRİEZEN, Th. C. *The Religion of Ancient Israel*, London, 1967.
- WOUK, Herman, *This is My God*, New York, 1974.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, 1/626. Web siteleri: <http://tzion.org/articles/immersion.html>: Ceremonial Immersion in Mikveh, By Rabi David Markel Hall: Yoma 3 Mishnah 4. http://www.reference.com/browse/wiki/Ritual_purification <http://www.jdcc.org/2000/marapr/feature.htm> <http://tzion.org/articles/EighteenBenedictions.1998> <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Talmud/taanit1.html> <http://www.sevivon.com/celebrations>.